

ELATUSTASE JA TÖÖTURUARENGUD EESTIS – KRIISIAASTATE VÕRDLUS TEISTE EUROOPA LIIDU RIIKIDEGA

Siim Krusell
Statistikaamet

Artikkel käsitleb Eesti tööturul aset leidnud arenguid võrdluses teiste Euroopa Liidu riikidega. Analüüs keskendub eelkõige majanduskriisi aastatele, kuid mõne näitaja puhul vaadeldakse arenguid ka alates Eesti Euroopa Liidu liikmeks saamise perioodist. Peamiselt vaadeldakse tööalast aktiivsust, hõivet ja töötust, samuti pikaajalist töötust, osaajaga töötamist ning tööpoliitika meetmeid. Elatustaset võrreldes kasutatakse näitajana palgavõrdlust ja ostujõu standardit (PPS).

Sissejuhatus

Eesti on varsti juba kümme aastat Euroopa Liidu täieõiguslik liige ja kaasa rääkimas otsustes, mis puudutavad ühenduse arengut tervikuna. Kui lähtuda liikmesriikide näitajate põhjal välja kujunenud Euroopa Liidu (EL) keskmistest näitajatest, ei ole Euroopa Liit viimastel aastatel enam olnud arengut vedavaks veduriks maailmas. Keskmiste näitajatega on tihtilugu aga probleem, mille ilmekaks näiteks Eestis on elava arutelu puhkemine, kui avaldatakse teade keskmise palga tõusust. Teisisõnu, keskmise palga tõus ei tähenda palga suurenemist kõigil palgasaajatel: on neid, kelle palk tõusis, kuid ka neid, kel see hoopis langes. Sama lugu on Euroopa Liidu liikmesriikides toimuvate arengutega. Kui töötuse määr Euroopa Liidus keskmiselt tõuseb, siis ei pruugi see olla tõusnud kõigis liikmesriikides ja kindlasti on riike, kus töötuse määr on hoopis langenud. Niisugusest mõttekäigust tuleneb ka artikli üks peamine uuritav küsimus: kas Eesti on oma arengutes olnud see liikmesriik, kelle tulemused aitavad Euroopa Liidu keskmisi näitajaid parandada, või on hoopis vastupidi. Artiklis ei keskenduta kõigile eluvaldkondadele, vaid peatähelepanu pööratakse teguritele, mis mõjutavad kõige otsesemalt inimeste toimetulekut: arenguid tööturul ja muutusi elatustasemes, sh sissetulekutes.

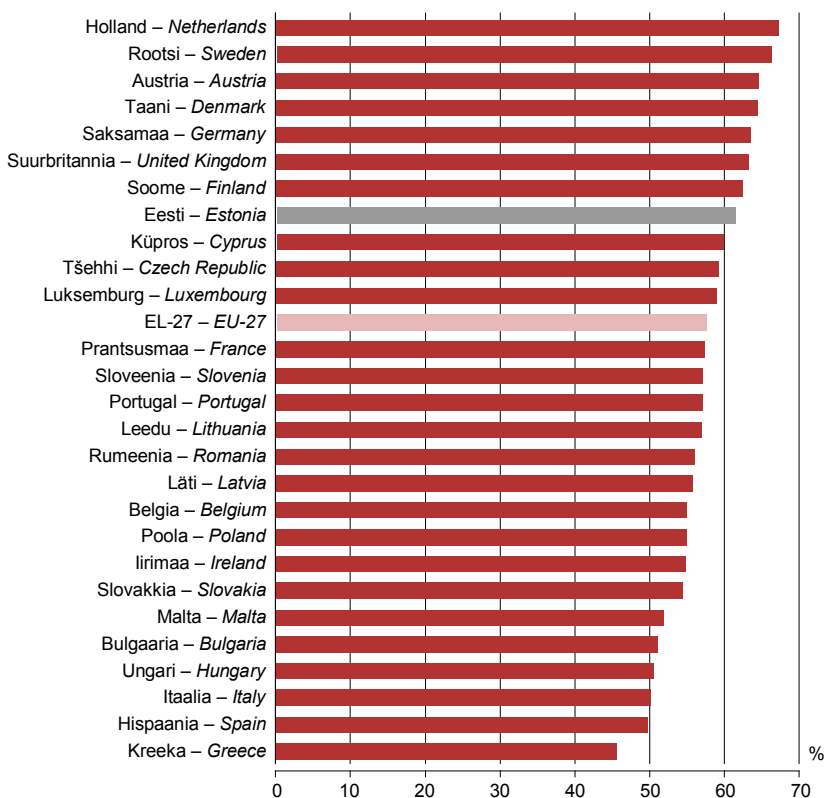
Peamiste tööturunäitajate trendid Eestis ning mujal Euroopa Liidus

Kõige levinumateks mõõdikuteks, mis võimaldavad hinnata tööturul toimuvat, on tööturul osalejate, hõivatute ja töötute arvu ning osatähtsuse muutumine tööealises rahvastikus.

Aktiivsuse (tööjõus osalemise) määr ehk tööjõu (hõivatud ja töötud) osatähtsus tööealises rahvastikus (15–74-aastased) oli Eestis 2011. aastal 67,8%. Aktiivsus on aastatega järk-järgult kasvanud ning võrreldes kümne aasta taguse ajaga on kasv olnud üle viie protsendi. EL-i riikide keskmine näitaja 2011. aastal oli 63,5% ning seega ületas tööturul aktiivsete osatähtsus Eestis EL-i riikide keskmist. Samas on EL-i riikide vahel küllaltki suured erinevused ning kui Maltal oli aktiivsuse määr 54,3% siis Rootsis 71%. EL-i riikides keskmiselt on aktiivsuse määr tõusnud kümne aastaga paar protsenti. Keskmine tõus ei tähenda tõusu kõigil ja ei välista langust mõnedes riikides. Võrreldes 2002. aastaga vähenes tööturul aktiivsete osatähtsus näiteks Soomes ja Taanis, suurenes aga kõige rohkem Hispaanias ja just nimelt Eestis. Kõige kõrgemad aktiivsuse määrad on jätkuvalt Hollandis, Taanis ja Rootsis.

Majanduslikult aktiivse rahvastiku hulka kuuluvad isikud, kes soovivad töötada ja on võimelised töötama. Seega ei anna aktiivsuse määra tõus otseselt teavet näiteks tööturu ja majanduse käekäigu kohta, sest tahe töötada ei pruugi tegelikkuses realiseeruda. Majanduslikult aktiivne rahvastik jaguneb hõivatuteks ning tööd otsivateks inimesteks ning nende rühmade puhul kasutatakse näitajana tööhõive ja töötuse määra. Tööhõive määr näitab hõivatute osatähtsust tööealises rahvastikus ning töötuse määr töötute (isikud, kes ei ole hõivatud, kuid kes on võimelised töötama ja kes soovivad tööd leida) osatähtsust tööjõus. Hõivemäär oli Eestis 2012. aasta II kvartalis 61,3% ning ületas EL-i riikide keskmist (57,4%). Kõrgeim tööhõive määr oli samal ajal Hollandis, Rootsis, Austrias ning Taanis. Madalaim aga Kreekas, Itaalias ja Hispaanias (joonis 1).

Joonis 1. Tööhõive määr Euroopa Liidu riikides, 2012. aasta II kvartal
Figure 1. Employment rate in European Union countries, 2nd quarter of 2012

Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.
 Source: Eurostat. Age group 15–74.

2012. aasta II kvartali hõivemäära andmed näitavad Eesti pigem head asetust EL-i riikide seas. Pisut põhjalikumate järelduste tegemiseks tuleb aga silmas pidada mitmeid nüansse. Eriti Lõuna-Euroopa riikides mängivad tööhõive määra puhul olulist rolli traditsioonid. Näiteks Kreekas ja Itaalias on naised tööga märkimisväärselt vähem hõivatud kui Eestis, mis võimaldab Eestil neid riike hõivemäära alusel edestada ka majanduskriisi tingimustes. Teine oluline mõjutaja on pensionile siirdumise iga, mis on samuti riigiti üsna erinev. Ei traditsioonid ega ka pensionisüsteemid ei muutu lühikese aja jooksul ning seetõttu tuleks näiteks viimase kahe aasta jooksul tööturul toimunud arenguid seostada siiski eelkõige majanduses toimunuga. Samuti ei anna ühe kvartali andmed vastust küsimusele, kas Eestil on tööhõive määra arvestades läinud hästi või kas on läinud vähem halvasti kui teistel Euroopa Liidu riikidel.

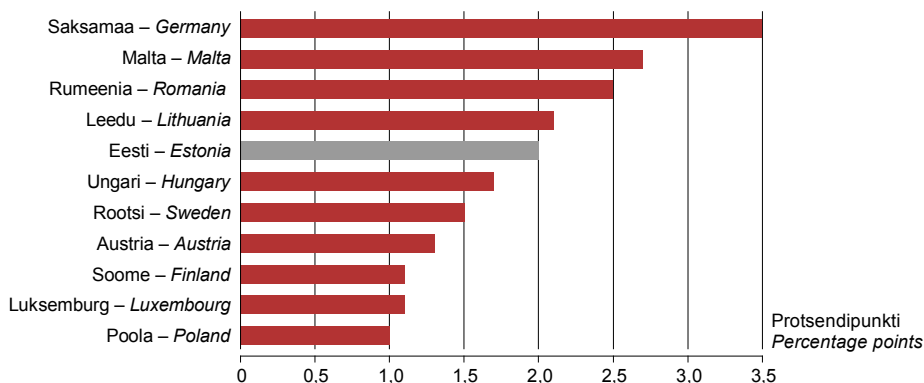
On mõneti keeruline määrata ühtset aega, millal algas majanduskriis või millal see kindlasti hakkas paistma tööturul. Keerukus ilmneb just riikide omavahelises võrdluses, sest tööturu näitajates on kriis ilmnenu riigiti eri ajal. Kui võtta aluseks riikide valdav enamus, siis raskused majanduses hakkasid täiel määral tööturul avalduma alates 2008. aasta neljandast kvartalist ning tähendasid EL-i riikide jaoks hõivemäära languse algust.

Sellele eelnenud 2008. aasta III kvartalis oli tööhõive määr Eestis 63,3%, mis on pisut üle kahe protsendi kõrgem kui 2012. aasta II kvartalis. Seseonse mõjuga arvestamine (III kvartali hooajatööd) aitaks erinevust pisut vähendada, kuid mitte niivõrd, et hõivemäärad jõuaksid samasse suurusjärku. Samas ei saa ka üksüheselt öelda, et tööhõive osas on Eesti areng olnud

halvema suunas. Õigem oleks öelda, et pärast märkimisväärset hõive määra langust pole see buumiaegsele tasemele naasnud. Kui võtta algusajaks 2010. aasta I kvartal, mil Eesti hõivenäitaja oli kõige halvem, siis sealt edasi on Eesti hõivemäära tõus olnud EL-i riikide seas üks kiiremaid: Eestit edestasid vaid neli riiki (joonis 2). Samas paistsid nii Rumeenia, Leedu kui ka Eesti eelnevalt ehk 2009. aastal silma eelkõige kiire hõive langusega.

Joonis 2. Tööhõive määra tõusuga riigid, 2010. aasta II kvartal – 2012. aasta II kvartal

Figure 2. Countries with an increase in employment rate, 2nd quarter of 2010 – 2nd quarter of 2012

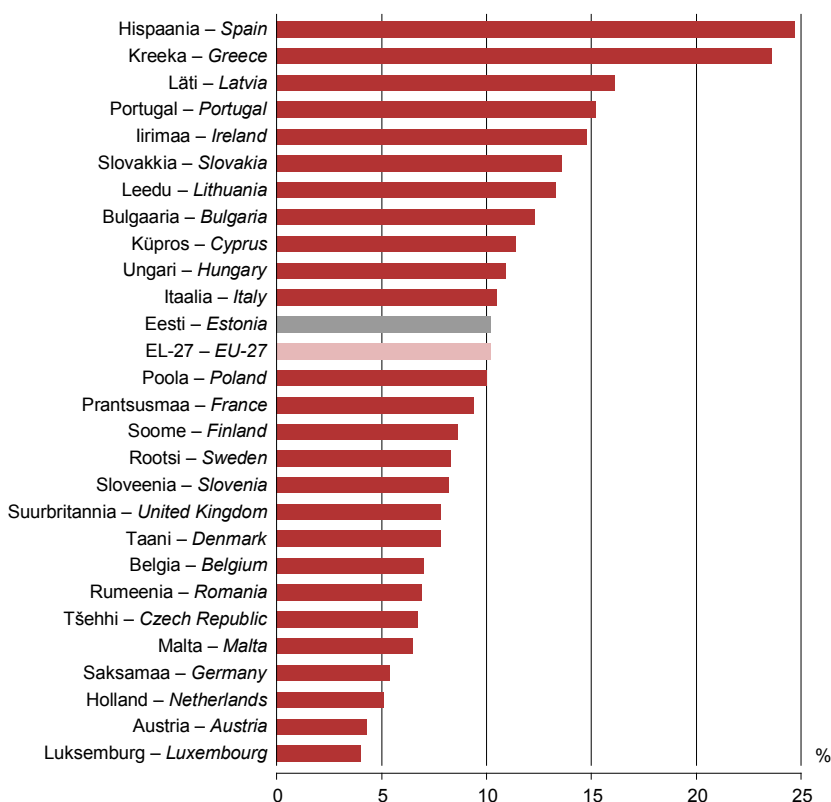
Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.

Source: Eurostat. Age group 15–74.

Hoolimata tõsiasiast, et ka tööhõive languse poolest oli Eesti eelnevalt esirinnas, saab alates 2010. aasta II kvartalist alanud hõivemäära tõusu hinnata seda enam, et reas EL-i riikides (näiteks Kreekas ja Hispaanias) hõivemäär jätkuvalt langeb. Asjaolu, et aktiivsuse määr hõivemäära langedes märkimisväärselt ei muutunud, viitab sellele, et koos kiire tööhõive langusega ja hilisema suhteliselt kiire tõusuga liikus samas taktis ka töötuse määr. Teisisõnu, kui aktiivsuse määr oleks koos hõivemääraga oluliselt langenud, siis oleks selle peamine põhjus olnud töö kaotanute loobumine edasisest tööotsimisest ja siirdumine mitteaktiivsete sekka.

2012. aasta II kvartalis oli töötuse määr Eestis 10,2% ning esimest korda üle pika aja oli see Eestis madalam kui EL-i riikides keskmiselt. Võrreldes teiste EL-i riikidega oli töötuse tase märkimisväärselt kõrgem Hispaanias ja Kreekas, ulatudes vastavalt 25 ja 24%-ni. Kõige madalam töötuse tase oli aga Luksemburgis (4%) ja Austrias (4,3%) (joonis 3). Töötuse puhul kasutatakse muuhulgas mõistet „loomulik tööpuudus“, mis tekib tehnoloogia arengu ja selle tõttu, et tööjõud liigub ühest töökohast teise. Loomuliku tööpuuduse korral on majanduslikult aktiivsest rahvastikust töötuid 4–6%. Seega on teatud töötuse tase omane ka suuremate probleemideta toimivale tööturule ning peale Luksemburgi ja Austria oli töötuse tase 2012. aasta II kvartalis loomuliku tööpuuduse tasemel ka Saksamaal ning Hollandis. Eestis oli töötuse tase viimati loomuliku töötuse taseme piirides 2008. aasta III kvartalis ning alustas seejärel kiiret tõusu. Töötus hakkas koos hõivemäära tõusuga uuesti vähenema alates 2010. aasta II kvartalist, kuid nii nagu hõivemäär, ei ole ka töötuse määr jõudnud tasemele, kus see oli enne majanduskriisi.

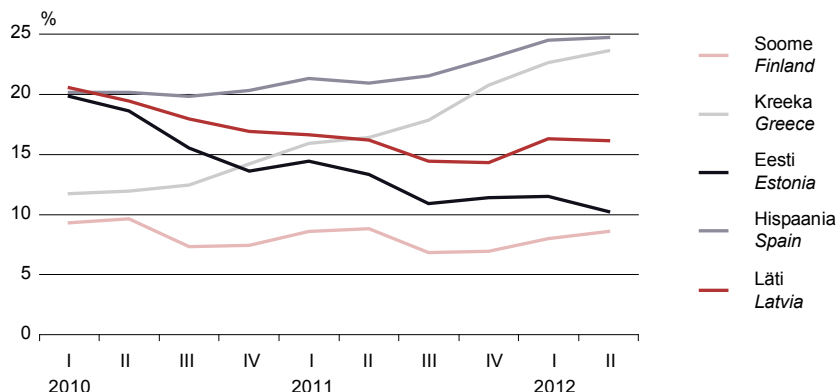
Joonis 3. Töötuse määr Euroopa Liidu riikides, 2012. aasta II kvartal
Figure 3. Unemployment rate in European Union countries, 2nd quarter of 2012

Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.
Source: Eurostat. Age group 15–74.

Alates 2010. aasta II kvartalist on töötus Eestis vähenenud EL-i riikide seas kõige kiiremini, kuid samas oli ka töötuse tase 2010. aasta I kvartalis nii kõrge, et selle kiire vähenemine tähendas tollel ajal vaid Eesti töötuse taseme jõudmist samasse suurusjärku EL-i riikide keskmise tasemega. Siiski võib töötuse vähenemist pidada üsna märkimisväärses, eriti teades, et enamikus EL-i riikides on kahel viimasel aastal töötus mitte vähenenud, vaid suurenenud. Joonisel 4 on võrreldud Eesti, tema kahe naabri, Läti ja Soome, samuti praegu kõige suuremates raskustes olevate Lõuna-Euroopa riikide töötust. 2010. aasta I kvartalis olid nii Läti, Hispaania kui ka Eesti praktiliselt samal stardipositsioonil, mis ei väärinud kuigivõrd kadestamist. Samas oli töötuse tase Kreekas ja Soomes oluliselt madalam. 2012. aasta II kvartaliks oli töötus Soomes samas suurusjärgus kui stardihetkel, Lätis oluliselt ja Eestis veelgi olulisemalt madalam. Töötuse tase Hispaanias ja Kreekas jätkas aga tõusu, tehes seda eriti kiiresti Kreekas.

Joonis 4. Eesti töötuse määra muutus võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega, 2010–2012
Figure 4. Change in Estonia's unemployment rate compared to other European Union countries, 2010–2012

Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.
 Source: Eurostat. Age group 15–74.

Majandusüklite vaheldumine mõjutab töötuse määra ja hõivatud inimeste arvu tööturul: majanduse hea käekäik langetab ja halb üldjuhul tõstab töötuse määra. Töötuse määr ei tõuse aga ei tegevusvaldkondades ega ka sotsiaalsetes gruppides ühtlaselt. On leitud, et majandusüklite mõju on suurem neile, kellel on madalam haridustase (Dustmann 2009). Dustmanni väidet kinnitavad andmed töötuse taseme muutuse kohta, vaadates neid seoses haridusega. Enamikus EL-i riikides on kõrgharidusega (ISCED 5 ja 6), tööturul aktiivsete töötuse määr olnud kogu kriisi vältel samas suurusjärgus loomuliku töötuse määraga. 2012. aasta II kvartalis oli Eestis vastava haridustasemega inimeste töötuse määr 4,9%. Kõrghariduse olemasolu ei vähendanud aga riski töötuks jääda Kreekas ja Hispaanias. 2012. aasta II kvartaliks jõudis töötuse määr tööturul aktiivsete kõrgharidusega inimeste seas Kreekas 17,7, Hispaanias aga 14,6%-ni.

Kui hinnata tööturu peamisi arenguid selle järgi, kuidas on mõjutanud näitajaid sugu ja vanus, siis on pilti riigiti kirju. Osades riikides oli kriisil selle kõrghetkel meeste nägu. Nende riikide hulka võib lugeda ka Eesti, kus meeste ja naiste töötuse määr erines 2010. aasta I kvartalis 10% (naistel 14,6%, meestel 25,2%). Majandusraskuste ajal on mõneti suurimaks riskirühmaks noored, kel tingimustes, kus töökohtade arv väheneb, on üsna keeruline tööturule siseneda ning kes selle tõttu on sunnitud kas oma õpinguid pikendama või kes asuvad täiendama töötute ridu. EL-i riikides keskmiselt oli näiteks 2012. aasta II kvartalis 20–24-aastaste noorte töötuse määr kaks korda kõrgem kui keskmine töötuse määr. Kui hinnata erinevuste ulatust kindlate sotsiaalsete rühmade järgi, siis noorte töötuse määr on EL-i riikides vast kõige erinevam. 20–24-aastaste noorte töötuse määr on olnud kriisiaastatel näiteks Austrias ja Hollandis püsivalt alla 10%, kuid Kreekas ja Hispaanias olid 2012. aasta II kvartalis pooled 20–24-aastased tööturul olevad noored töötud. Eestis nii katastroofiline olukord polnud, kuid see, et 2012. aasta II kvartalis oli 20–24-aastaste noorte töötuse määr 22%, ei anna põhjust ka rõõmustada.

Pikaajaline töötus ja osaajaga töötamine Eestis ning mujal Euroopa Liidus

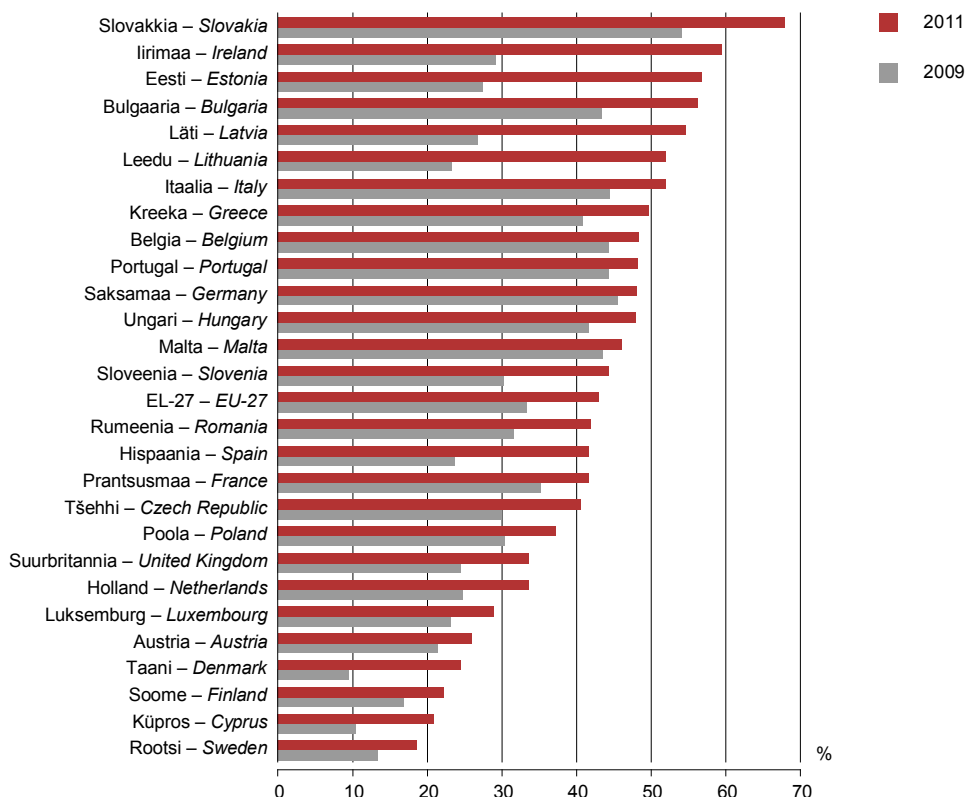
Töötutest on suurima vaesusriskiga pikaajalised töötud. Pikaajaline töötus on tööd otsinud kauem kui 12 kuud ning selline töötus tähendab püsiva sissetuleku kadumist või vähenemist, samuti väheneb tõenäosus uut töökohta leida. Kauaaegne töötus langetab inimese senise töö ja

haridustee käigus omandatud oskuste ja teadmiste väärtust, samuti kaob harjumus tööd teha. Peale selle on tööandjad pikaajaliste töötute töövõimekuse suhtes üsna skeptilised (Bourdet, Persson 1991). Pikaajaline töötus võib kaasa tuua enesehinnangu ja elukvaliteedi järsu languse, mis sunnib töötuid pidevalt võitlema stressi, toimetulekuraskuste ja emotsionaalse kurnatusega (Venesaar 2004). Töötuse, sh pikaajalise töötuse ühe põhjusena võib esile tuua ka struktuurset tööpuudust, mille all peetakse silmas, et tööjõu kutseoskused, samuti töötajate ning tööandjate geograafiline asukoht ei vasta tööturu nõudlusele. Struktuurse tööpuuduse puhul eksisteerivad koos vabad töökohad ja töötud.

2009. aastal oli pikaajaliste töötute osatähtsus töötute hulgas kõigis Euroopa Liidu riikides väiksem kui 2011. aastal. Selle peamiseks põhjuseks polnud mitte see, et pärast töökaotust suutis enamik inimesi leida töökoha vähem kui aastaga, vaid see, et 2009. aastal lisandus palju uusi töötuid. 2011. aastaks oli pikaajaliste töötute osatähtsus töötute seas oluliselt tõusnud ja oli kõige suurem Eestis, Iirimaa ning Slovakkias. Soomes ja Rootsis oli pikaajaliste töötute osatähtsus töötute hulgas aga vaid ligikaudu viiendik (joonis 5).

Joonis 5. Pikaajaliste töötute osatähtsus töötute seas Euroopa Liidu riikides, 2009, 2011

Figure 5. Share of the long-term unemployed in unemployed persons in European Union countries, 2009, 2011

Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.
Source: Eurostat. Age group 15–74.

Kui tööandjad satuvad raskustesse, on üks viis, kuidas näiteks tellimuste vähenemise olukorras toime tulla, töötajate viimine osaajaga tööle. Paindlik tööaeg võib olla nii töötajate kui ka tööandjate huvides. Hoiak paindliku tööaja suhtes võib mõlemal poolel varieeruda olenevalt ametist, tegevusalast ja isiklikest eelistustest.

Tööandja huvi paindlik töökorraldus kehtestada võib tuleneda näiteks töö hooajalisusest või perioodidest, mil ollakse tööga ülekoormatud ja töötajad peavad ületunde tegema (Tijdens 2003). De Wolff (2000) kohaselt eelistavad töötajad pigem standardseid töölepinguid koos kindlaks määratud töötundidega. See aitab paremini planeerida näiteks perega koos veedetavat aega. Samal ajal aga oodatakse tööaja paindlikkust ootamatute juhtumite, sh peresündmuste, haiguste jms puhul (De Wolff 2000). Seega on tööaja paindlikkus olulisel määral seotud töötajate ja tööandjate vaheliste kompromissidega. Osaajaga töötamine on üks enim käsitletud ajapaindlikkuse näitajaid (Wallace 2003). Osaajaga töötajad on need hõivatud, kes töötavad nädalas alla 35 tunni. Erand on ametid, kus on seadusega kehtestatud lühendatud tööaeg.

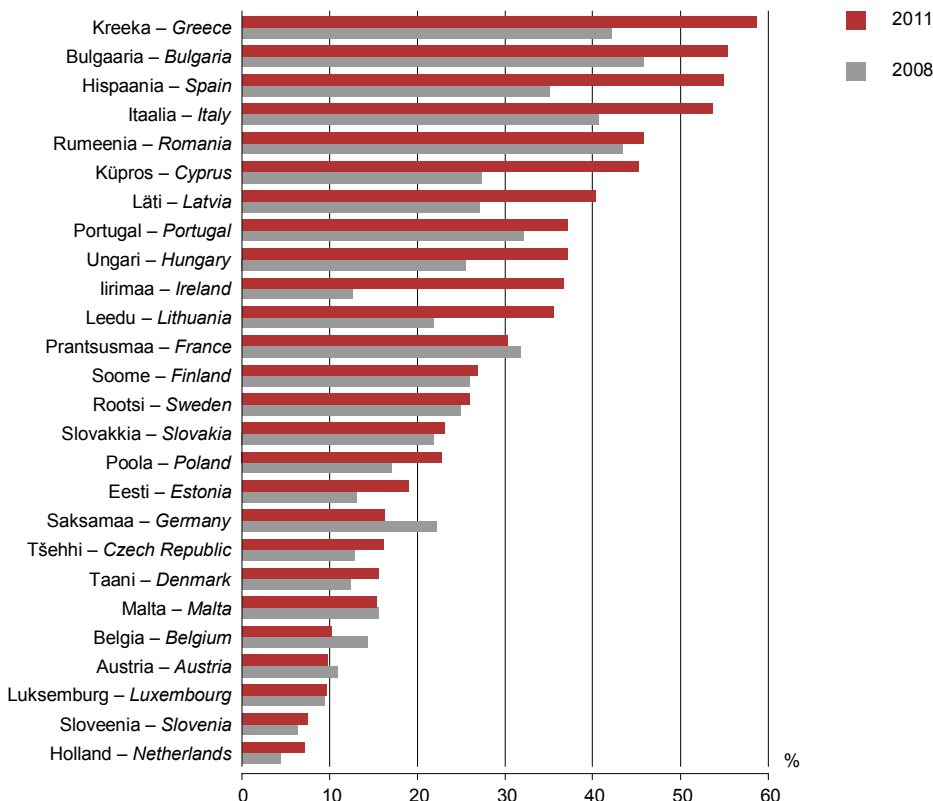
Krillo (2007) järgi aitab osaajaga töötamine ettevõtetel majandustsüklitega paindlikult kohaneda: majandustõusu tingimustes saab osaajaga töötajate arvu suurendades vältida (või leevendada) tööjõupuudusest tulenevaid probleeme; majanduslanguse tingimustes on võimalik töötajad (või osa neist) viia üle osalisele tööajale, hoides nii kokku tööjõukulusid ja säilitades seejuures ettevõtte eripära tundvad töötajad. Teisalt võimaldab osaajaga töötamine tööd ja pereelu paindlikult ühitada neil, kes ei taha või ei saa täisajaga tööl käia (eelkõige väikelaste emad, õppurid ja vanemaealised) (Krillo 2007).

EL-is on enamik töötajatest olnud hõivatud täisajaga, kuid osaajaga hõivatute osatähtsus hõivatute seas on mõnevõrra kasvanud ning oli 2011. aastal 19%.

Osaajaga töötajad on peamiselt naised ning peamine põhjus selleks on parem töö ja pereelu ühitamine. EL-is keskmiselt töötas 2011. aastal osaajaga 8,8% meestest ning 32% naistest. Peale soolise erinevuse on suured erinevused ka riikide vahel. Ida-Euroopa riigid, sh Eesti, paistavad silma selle poolest, et ühtmoodi väike on nii osaajaga töötavate meeste kui ka naiste osatähtsus hõivatute seas. Nii näiteks oli Eestis 2011. aastal osaajaga töötavaid naisi 15% hõivatutest võrrelduna näiteks Saksamaa 45%-ga. Riikidevahelise erinevuse peamiseks põhjusteks on traditsioonid, töö ja pereelu ühitamise võimalused, tööturu korraldus ja seal levinud praktikad. Seega annab majanduskriisi mõjust paremini teavet mitte osaajaga töötamise fakt ise, vaid see, et osaajaga töötatakse siis, kui täisajaga tööd ei suudeta leida. Raskused majanduses ongi suurendanud nende osatähtsust, kes töötavad sellepärast osaajaga, et täisajaga tööd ei suudeta leida. 2011. aastaks ei suurenenud niisuguste inimeste osatähtsus hõivatute seas kriisieelse ajaga võrreldes vaid üksikutes riikides. Osaajaga töötajate arv on kasvanud riikides erinevalt sõltuvalt sellest, kuidas ja kas on süvenenud raskused tööturul. 2011. aastal oli võimetud leida täisajaga tööd Hispaanias, Bulgaarias ja Kreekas, peamine põhjus, miks töötati osaajaga. Kõige vähem oli see osaajaga töötamise põhjuseks aga Hollandis. Eestis oli 2011. aastal ligi 20% osaajaga töötavatest need, kes ei olnud täisajaga tööd leidnud, ning võrreldes 2008. aastaga oli see osatähtsus suurenenud 6% (joonis 6).

Joonis 6. Võimetuset leidma täisajaga tööd osajaga töötamise põhjusena Euroopa Liidu riikides^a, 2008, 2011

Figure 6. Inability to find full-time work as a reason for part-time employment in European Union countries^a, 2008, 2011

^a Suurbritannia kohta andmed puuduvad.

^a Data for the United Kingdom are unavailable.

Allikas: Eurostat. Vanuserühm 15–74.

Source: Eurostat. Age group 15–74.

Tööpoliitika meetmed Eestis ja mujal Euroopa Liidus

Ühe vahendina parema tööhõive saavutamisel nähakse tõhusat aktiivset tööpoliitikat, mis aitab inimestel toime tulla kiirete muutustega tööturul, lühendada töötusperioodide kestust ja lihtsustada liikumist ühelt töökohalt teisele. Aktiivne tööpoliitika on turvalise paindlikkuse (*flexicurity*) oluline koostisosa. Aktiivne tööpoliitika aitab kaasa tööturul osalejate turvatunde tõstmisele, kergendades inimestel sobivate töökohtade leidmist, korraldades täiendkoolitusi või pakkudes ettevõtlusega alustamise toetusi (Võrk jt 2010). Eurostati tööpoliitika andmebaasis defineeritakse tööpoliitikat kui „riigi sekkumist tööturгу, mille eesmärgiks on tööturu efektiivne toimimine ja tasakaalustamine ning mida eristab muust hõivepoliitikast see, et on suunatud valikuliselt teatud tööturu gruppidele“ (Võrk jt 2010, Eurostati järgi). Sealjuures jaotatakse tööpoliitika kulud ja osalejad kolme rühma, millest kaks esimest hõlmavad kulutusi aktiivsele ning kolmas passiivsele tööpoliitikale. Need kolm kategooriat on:

- tööturuteenused (*services*), mille alla kuuluvad riiklikes tööhõiveametites pakutavad teenused ja muud tööhõiveameti tegevused, mis ei ole otseselt seotud töötuga; tegemist on just tööotsingute abistamisega ja nende teenuste tulemuseks ei ole ilmingimata tööturuseisundi muutus;

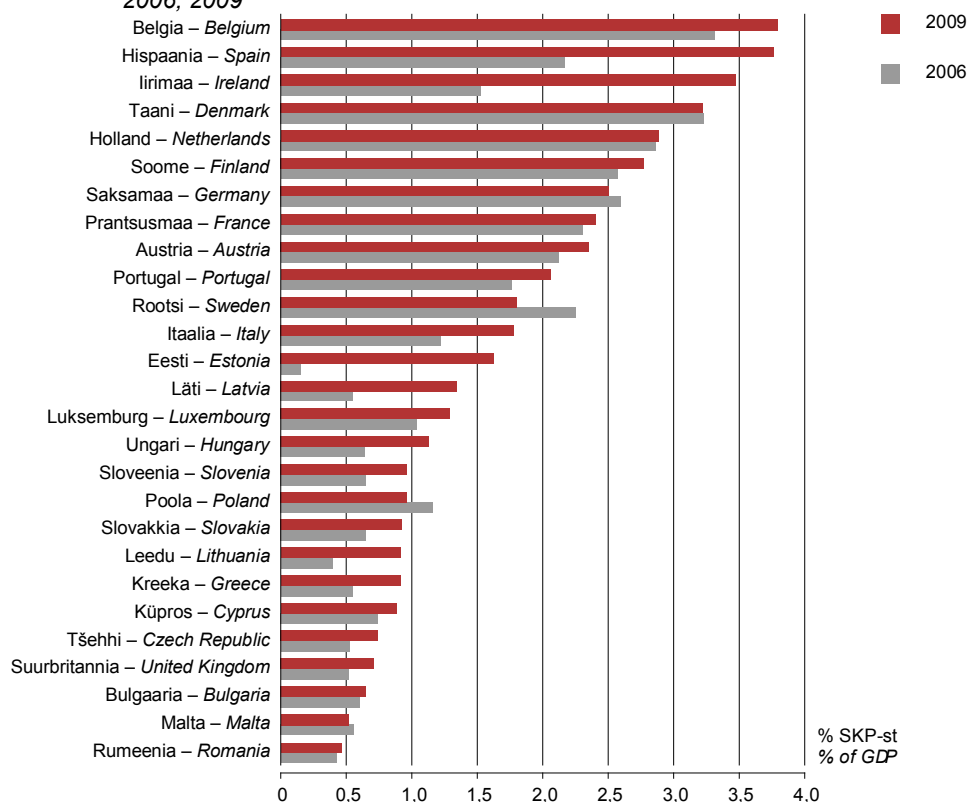
- tööpoliitika meetmed (*measures*) ehk aktiveerimisele suunatud meetmed, sealhulgas tööturukoolitus, töökohtade rotatsioon ja töökoha jagamine, palgatoetus ja muud töötamist toetavad meetmed, puuetega inimestele suunatud meetmed, otsene töökohtade loomine, ettevõtlusega alustamisele suunatud meetmed; need on kõik tegevused, mis ei ole seotud tööotsingutega ja meetmete tulemusena muutub enamasti tööturuseisund; enamasti on tegemist ajaliselt ajutiste sekkumistega, välja arvatud puuetega inimeste toetusmeetmed, mis jätkuvad sageli kogu töötamise perioodil;
- toetused (*supports*) ehk rahaline abi, mille eesmärgiks on kompenseerida üksikisikutele töötuse tõttu saamata jäänud tulu (peamiselt töötuse korral makstavad hüvitised ja ka tööturu põhjustel ennetähtaegne vanaduspension). (Võrk jt 2010, Eurostat järgi).

Eestit on tavapäraselt iseloomustanud see, et kulutused tööpoliitika meetmetele ei ole olnud kuigi esmatähtsad. Kui arvestada kokku nii passiivsed kui ka aktiivsed toetused, siis vähesed kulutused tööpoliitikale iseloomustasid Eestit tõepoolest aastal 2006, mil need moodustasid vaid 0,15% SKP-st (SKP – residentide kogu rahvamajanduses toodetud lisandväärtuste summa). 2009. aastaks ehk siis ajaks, mil töötus hakkas kiirelt kasvama, oli olukord aga palju muutunud. Tõsi, lõviosa kasvust moodustasid kulutused passiivsetele meetmetele, kuid sellest hoolimata paiknes Eesti nüüdseks kulutuste tasemelt – 1,62%-ga SKP-st – EL-i riikide seas keskmike hulgas.

2009. aastaks suurenesid kulutused tööpoliitika meetmetele eelkõige neis riikides, kus sarnaselt Eestiga tõusis töötus kiiremini. Sellisteks riikideks olid näiteks Hispaania ja Iirimaa, aga ka Läti ja Leedu. Kõige enam kulutati tööpoliitika meetmetele Belgias ning edetabeli esimesse poolde kuulusid nii 2006. kui ka 2009. aastal Taani, Soome ja Holland (joonis 7).

Joonis 7. Kulutused tööpoliitika meetmetele Euroopa Liidu riikides, 2006, 2009

Figure 7. Expenditure on labour market policy interventions in European Union countries, 2006, 2009

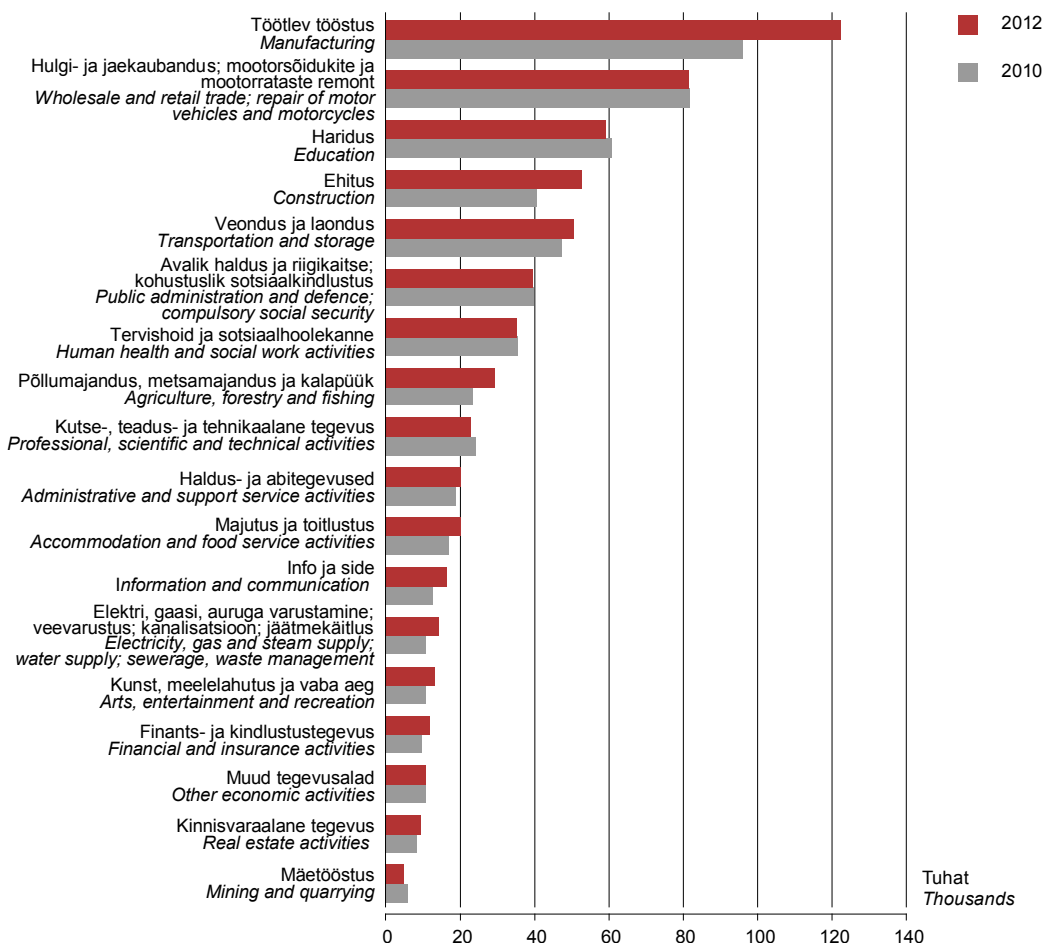
Allikas/Source: Eurostat

Eesti tööhõive ja töötuse peamised mõjutajad tegevusalade kaupa

Majanduskriis tabas kõige valusamalt töötlevat tööstust ja ehitust. Võrreldes 2008. aasta I kvartaliga oli 2010. aasta I kvartalis mõlemal tegevusalal ligikaudu 40 000 hõivatut vähem. Hõive kasvamise ja töötuse vähenemise paari järgmise aasta jooksul andsid aga kõige suurema panuse needsamad tegevusalad. Töötlevas tööstuses kasvas hõivatute arv 2012. aasta I kvartaliks 122 000 ja ehituses 53 000-ni (joonis 8). Samas jäi mõlema tegevusala hõivatute arv siiski märkimisväärselt väiksemaks 2008. aasta alguse arvust.

Joonis 8. Hõivatute arv^a tegevusala järgi, 2010, 2012

Figure 8. Number of persons employed^a by economic activity, 2010, 2012

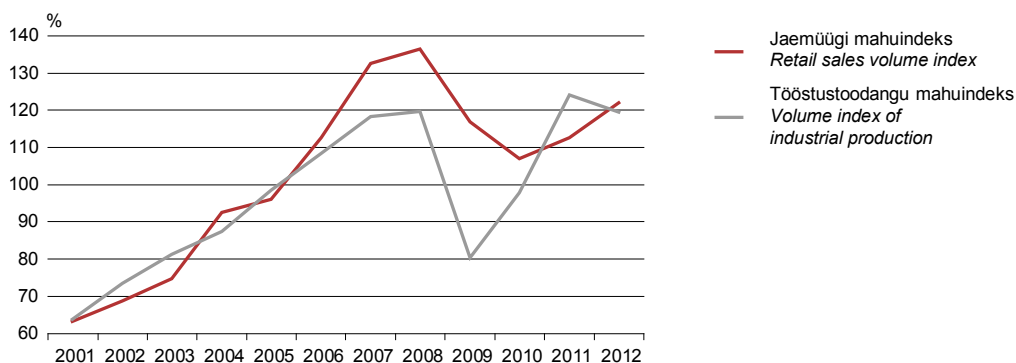

^a Vanuserühm 15–74.

^a Age group 15–74.

Ehituses on hõivatute arv võrreldes raskeima kriisiajaga kasvanud. Seda on soodustanud ehitismahu (jääb küll kaugelt maha buumiaja tasemest) suurenemine Eestis. Ehitusmahtu on oluliselt mõjutanud riigi investeeringud rajatistesse (nt teedehitus) ja hoonetesse (suurendab ehitusmahtu ja hõivatute arvu). Peale selle on oluline tegur olnud paljude ehitajate välisriikidesse (peamiselt Soome) tööle siirdumine.

Töötlevas tööstuses on hõivatute arvu suurenemise peamiseks põhjuseks olnud tööstustoodangu mahu kiire kasv ja jõudmine tagasi samasse suurusjärku, kus see oli 2008. aastal. Võrreldes sügavaima kriisiajaga on hakanud uuesti suurenema ka jaemüük, kuid selle maht on jäänud oluliselt väiksemaks võrreldes 2008. aastaga (joonis 9).

Joonis 9. Tööstustoodangu ja jaemüügi mahuindeksi^a muutus, 2001–2012^b**Figure 9. Change in the volume indices of industrial production and retail sales^a, 2001–2012^b**

^a Tööstustoodangu mahuindeks iseloomustab toodetud tööstustoodangu mahu muutust püsivhindades võrreldes baasperioodiga. Toodangu püsivhindadesse arutamiseks kasutatakse tootjahinnaindeksit. Jaemüügi mahuindeks iseloomustab kaupade müügi mahu muutust püsivhindades võrreldes mingi eelmise perioodi müügiga. Indeksi arvutamisel on kasutatud kaupade hinnaindeksid.

^b Aasta arvestuses on võetud aluseks aprillikuu.

^a The volume index of industrial production shows the change in the volume of industrial production at constant prices compared to the base period. The producer price index is used to calculate production value at constant prices. The retail sales volume index shows the change in the sales volume of goods at constant prices compared to the sales of some previous period. The index is calculated on the basis of the price indices of goods.

^b April is used as the reference month.

Üsna loogiline oleks järeldada, et kui siseturu tarbimine ei jõua toodangu kasvule järele, tuleb toodangu müügiks leida teisi võimalusi. Seda on Eesti ettevõtted ka teinud ning tulemuseks on, et kui 2008. aastal eksporditi Eestist kaupa 8,5 miljardi, siis 2011. aastal 12 miljardi euro eest. Suurema osatähtsusega on ekspordis olnud nii 2008. kui ka 2011. aastal lähinaabrid Rootsi, Soome, Venemaa ja Läti. Samuti kasvas eksport kõigisse lähiriikidesse, kuid kasvutempo oli kiirem Rootsi ja Venemaale mineval ekspordil. Naaberriikidesse suunduv eksport moodustas poole kogu Eesti ekspordi mahust. Eesti peamisteks ekspordipartneriteks on riigid, kes said kriisi tagajärjel mõnevõrra vähem kannatada või siis on sellest kiiremini taastunud. Siinjuures peaks märkima, et teiste riikide siseturu elavdamiseks mõeldud toetuspaketid on tõstnud oluliselt ka Eesti ekspordimahtu. Kokkuvõttes on ekspordimahtude oluline kasv mõjutanud tugevasti hõive suurenemist Eesti töötlevas tööstuses ja suurendanud kaudselt hõivet ka teistel tegevusaladel. Teisisõnu, välisriikide tellimuste kasv on andnud põhjust toodangut suurendada ja ka töötajaid juurde võtta.

Elatustase Eestis ja selle muutumine võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega

Elatustaset käsitletakse tihti seotuna heaolu ja elukvaliteediga ning see on olenevalt käsitlustest kas heaolu ja elukvaliteedi üks osa või eraldi dimensioon. Heaolu mõõtmise üks juhtivaid teadlasi Erik Allardt käsitleb heaolu kahe dimensiooni – elatustaseme ja elukvaliteedi – kaudu. Allardti käsitluses koosneb elatustase kõigest sellest, mida me oame, s.o sissetulek, eluase, töö, haridus ja tervis. (Allardt 1976; Grossmanni 2008 järgi). Üsna sageli kasutatakse nii EL-i statistikas kui ka Eestis elatustaseme tähendusena kitsamalt SKP-d elaniku kohta ostujõu standardi (PPS) järgi (kirjeldab erinevate maade elanike ostujõudu võrreldavates hindades). Kuigi kõige enam räägitakse bruto- ja netopalgast, näitab inimeste elatustaseme tõusu või langust kõige paremini reaalpalk, milles on arvesse võetud tarbijahinnaindeksi muutuse mõju. Kui aastatel 2009 ja 2010 reaalpalk vähenes, siis 2011. aastal vähenemine peatus ning võrreldes 2010. aastaga reaalpalk isegi 0,9% suurenes. Reaalpalk suurenes nii 2011. aasta viimases kahes kvartalis kui ka 2012. aasta esimeses kvartalis. 2012. aasta esimeses kvartalis kasvas reaalpalk 2011. aasta sama kvartaliga võrreldes 2,4%. See on märk tööturu olukorra

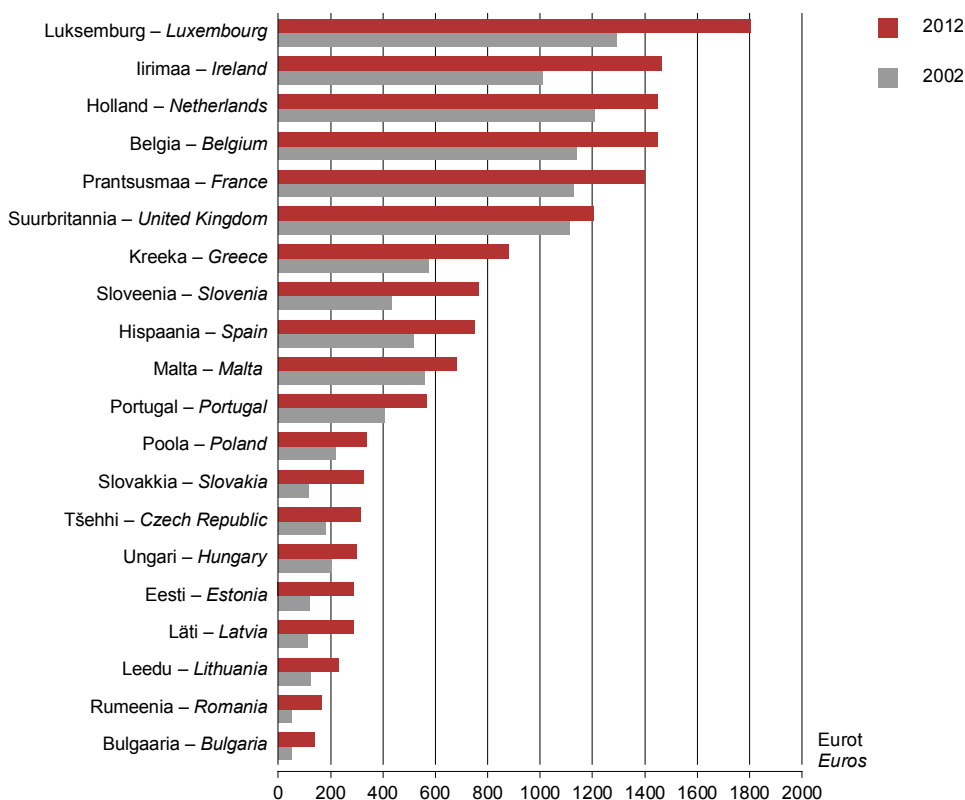
paranemisest, kuid et kasv on olnud kolme kvartali jooksul üsna mõõdukas, on veel vara ennustada selle jätkumist näiteks 2012. aastal tervikuna ja ka 2013. aastal.

Kui hinnata Eesti palgataset EL-i taustal, siis ei saa üksüheselt öelda, et meie palgatase oleks kordi madalam. 3–4 korda madalam on Eesti keskmine palk võrreldes näiteks Soome, Rootsi, Hollandi või ka Suurbritanniaga. Keskeltläbi kaks korda madalam on meie palgatase aga võrreldes Lõuna-Euroopa riikidega, nagu Hispaania või Itaalia. Üsna samane on palgatase Eestis, Slovakkias, Ungaris ja Poolas. Eesti palgatase on aga kõrgem võrreldes Läti ja Leedu, eriti aga Rumeenia ja Bulgaariaga. Kuna riikide maksusüsteemid on üsna erinevad, siis tuleks enne palgatasemete erinevuse kohta põhjalike järelduste tegemist hinnata ka seda, millise maksumääraga on palgad maksustatud. Kui Eestis ei kehti suurematele tuludele kõrgemaid maksumäärasid, siis näiteks Põhjamaades toob suurem tulu kaasa ka kõrgema maksumäära.

Keskmise palga kõrval on oluline näitaja riigis kehtestatud miinimumpalk, millest madalamat töötasu ei tohiks maksta. Miinimumpalk on kehtestatud seadusega ja kehtib enamikule täistööajaga töötajatele riigis. Miinimumpalk on brutokuupalk, millest ei ole maha arvatud tulumaksu ega sotsiaalkindlustusmaksed. Samas on mahaarvamised riigiti erinevad. Miinimumpalga jaoks lepatakse enamikus riikides kokku kuupalga määr. Enamikus EL-i riikides on miinimumpalk kehtestatud, kuid näiteks Soomes ei ole seda üldisena kehtestatud. Selle asemel on makstav miinimumpalk määratud kollektiivlepingutega tegevusalati. Miinimumpalk on aastatel 2002–2012 tõusnud kõigis EL-i riikides ning on kõrgeim Luksemburgis ja madalaim Bulgaarias (joonis 10). Riikidevahelises võrdluses valitseb sama seaduspära, mis keskiste palgade puhulgi. Ehk siis riike saab rühmitada miinimumpalga taseme alusel ning üldjuhul tähendab suurem keskmine palk ka suuremat miinimumpalka riigis.

Joonis 10. Miinimumpalk Euroopa Liidu riikides^a, 2002, 2012

Figure 10. Minimum wage in European Union countries^a, 2002, 2012

^a Joonisel on riigid, kus on kehtestatud miinimumpalk.

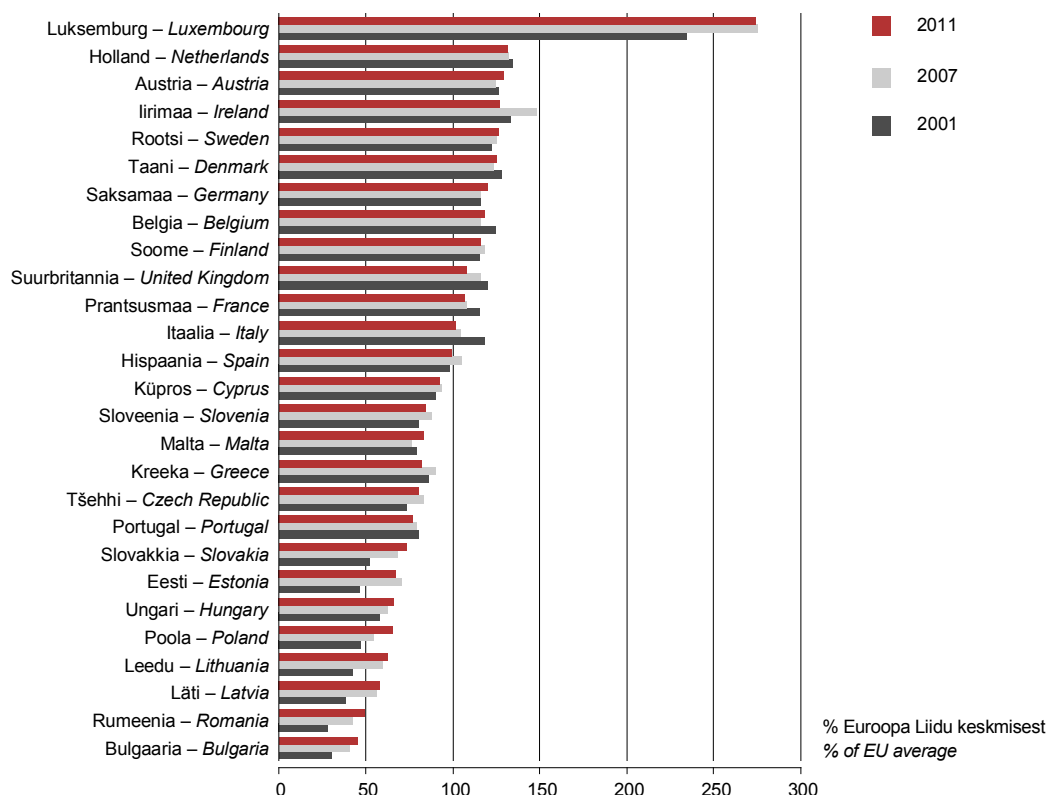
^a The figure includes countries that have established minimum wage.

Allikas/Source: Eurostat

Kõrgem palk, eeldades, et hinnatase riigiti kordades ei erine, viitab suuremale ostujõule ning seega pole midagi üllatavat, kui elatustaseme ühe peamise näitaja – ostujõu standardi – järgi (kirjeldab riikide elanike ostujõudu võrreldavates hindades) on eesotsas riigid, kus on kõrgem palgatase. Sinna kuulusid 2011. aastal Luksemburg ja Holland, viimastele kohtadele asetusi Rumeenia ja Bulgaaria. Eesti elanike ostujõud oli 2011. aastal 67% EL-i keskmisest, näitaja oli oluliselt kõrgem kui 2001. aastal (46%). Seega võiks ainult seda näitajat arvestades öelda, et elatustase on Eestis kümne aastaga võrdluses EL-iga oluliselt tõusnud. Eesti on praegu samas rühmas selliste riikidega nagu Ungari ja Poola ning kaugel pole ka Tšehhi. Ka Lätis ja Leedus on elanike ostujõud kümne aastaga jõudsalt kasvanud, kuid jääb pisut alla Eesti elanike omale (joonis 11).

Joonis 11. SKP elaniku kohta ostujõu standardi (PPS) järgi, 2001, 2007, 2011

Figure 11. GDP per capita in Purchasing Power Standards (PPS), 2001, 2007, 2011

Allikas/Source: Eurostat

Kokkuvõte

Kuni majanduskriisini tõusid Eestis jõudsalt reaalpalgad ning töötuse tase hakkas juba meenutama endise ühiskonnakorralduse praktiliselt olematut töötust. Buumi tipus kiirenes hinnatõus, sh eriti kinnisvarasektoris, kuid sellest hoolimata püsis nõudlus nii ehitajate kui ka uute eluasemete järele. Ka peamise majanduse edu mõõtna näitaja, SKP kasv oli muljet avaldav. Kahjuks olid numbrid, sh näiliselt väga heas korras tööturunäitajad ja tõusev elatustase, mõneti petlikud. Töövõljalikus oli ja on Eestis jätkuvalt palju madalam kui EL-i tugeva majandusega riikides ning kuigi töövõljalikuse mõistet võib tõlgendada erinevalt, viitab see kaudselt siiski, et Põhjamaade elatustasemeni jõudmiseks on veel minna pikk tee. Heade näitajate taga oli suuresti laenu raha, mis enamasti suundus tarbimisse, selle asemel, et seda oleks investeeritud eelkõige uuenduslikeks vahenditeks, tänu millele oleks saanud tõsta Eesti majanduse konkurentsivõimet, luua suuremat lisandväärtust ja kaudselt tõsta ka töövõljalikust. Pigem võis täheldada skeemi, kus eluaseme ostuks antud laenu raha tõi hõivesse enim ehitajaid (vaja oli

rohkem ehitada), lisas töötajaid kaubandusse (rohkem oli vaja osta eluaseme sisustamiseks vajalikku) ja tekitas omakorda vajaduse laenuraha järele, et ehitada uusi kaubanduspindu. Töötuse kiire kasvu peamiseks põhjuseks oli laenukraanide sulgumine mitte ainult Eestis. Antavate laenude kokkukuivamine Eestis mõjutas kõige enam ehitussektorit, kuid sarnased arengud EL-i teistes riikides haavasid kõige enam tööstussektorit, sest kokkuvõttes vähenes järsult nõudlus Eesti toodangu järele. U. Varblane (2011) on esile toonud praeguse kriisi n-ö põhjuste raamistikku, mille osadena esinevad võlakriis, konkurentsivõime kriis (puudutab EL-i riike erinevalt), suutmatus tasakaalustada jooksevkontot (riik ei suuda katta kaupade ja teenuste müügiga nende importi) ja panganduskriis. Samuti on teravalt esile tulnud riikidevahelised erinevused probleemide olemasolu või nende tõsiduse vahel. Eesti on õnneks majanduslikult kõige enam seotud riikidega, kus kõnealused probleemid on märksa väiksemad kui Lõuna-Euroopas ning see mõjutab positiivselt ka Eesti näitajaid. 2011. aastal jäi elatustase Eestis madalamaks võrreldes praegu kõige suuremates raskustes riikide Hispaania ja Kreekaga. Praeguste arengute jätkudes 2012. aastal Eestis tõenäoliselt vahe nende riikidega pisut väheneb, kuid ei muutu olematuks. EL-i riikide keskmisega võrreldes on elatustase Eestis 2011. aastal võrreldes 2007. aastaga jäänud peaaegu samaks, mis võiks tähendada seda, et oleme kriisist hoolimata säilitanud suure plaanis senise elatustaseme, kuid samas ei ole elatustase ei Eestis eraldi võetuna ega ka võrdluses teiste EL-i riikidega tõusnud. Ideid ja lahendusi elatustaseme, sh sissetulekute tõusuks on pakutud mõistagi mitmeid ning märksõnadena on levinud töövõimuse kasv, suurem lisandväärtus, struktuurse tööpuuduse vähendamine, haridussüsteemi tõhususe kasv, veel ka ettevõtlus ja juhtimiskultuur, oskused ning „ajude“ äravoolust tingitud „talendid koju“ programmi õnnestumine jne. Kindlasti ei saa elatustaseme tõstmisel keskenduda ainult ühele märksõnale, vaid probleemile tuleks läheneda terviklikult. Seda tehes ei tule muutused muidugi kohe, vaid pigem võiks neid oodata järgmise kümne aasta pärast. Heaks näiteks on siin küsimus sellest, miks noored pärast õpinguid välismaal sinna ka jäävad. Põhjuseks on madalam sissetulekute tase Eestis ja mõnevõrra ka see, et siin pole vastavaid töökohti. Terviklikuks lahenduseks võiks siin olla, et haridussüsteem toetab rohkem püüdlusi olla ise ettevõtja ja tööandja (seda koos ettevõtlust toetavate meetmetega laias tähenduses), ning et rohkem ettevõtjaid teeks koostööd spetsialiste koolitavate haridusasutustega ning otsiks kontakte välisriikides õppijatega.

Allikad Sources

- Bourdet, Y., Persson, I. (1991). Does labour market policy matter? Long term unemployment in France and Sweden. – EALE Conference.
- De Wolff, A. (2000). Breaking the Myth of Flexible Work: Contingent Work in Toronto. A Study Conducted by the Contingent Workers Project. Toronto: Toronto Organizing for Fair Employment.
- Dustmann, C., Albrecht, G., Vogel, T. (2009). Employment, Wages, and the Economic Cycle: Differences between Immigrants and Natives. – Discussion Paper Series. CReAM.
- Grossmann, M. (2008). Eakate toimetulek ja teenuste vajadus Rõuge valla näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö Instituut.
- Krillo, K. (2007). Osajaga töötamine Eesti näitel. Dissertatsiooni autoreferaat *magister artium*'i kraadi taotlemiseks majandusteaduses. Tartu Ülikool.
- Tijdens, K. (2003). Employees' and Employers' Preferences for Working Time Reduction and Working Time Differentiation. A Study of the 36-Hour Working Week in the Dutch Banking Sector. – Acta Sociologica, Vol 46, No 1, pp. 69–82.
- Varblane, U. (2011). Võlakriis Euroopas, olemus, põhjused ja lahendused. Tartu Ülikool. URL: http://www.ut.ee/sites/default/files/www_ut/taiendusope/volakriis_euroopas_uv.pdf (12.12.2012).
- Venasaar, U., Hinnosaar, M., Luuk, M., Marksoo, Ü. (2004). Pikaajaline töötus Eestis. Sotsiaalministeerium, TTÜ Eesti majanduse instituut.
- Vörk, A., Kaarna, R., Nurmela, K., Osila, L., Leetmaa, R. (2010). Aktiivse tööturupoliitika roll turvalise paindlikkuse kujundamisel Eestis. Tallinn: Poliitikauuringute keskus Praxis.
- Wallace, C. (2003). Work Flexibility in Eight European Countries: A cross-national comparison. Sociological Series 60. Vienna: Institute for Advanced Studies.